

УДК 371.3 : 811

РОЗВИТОК ІНШОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТТЯХ

Н. І. Костенко

В статті проаналізовано сутність і зміст факультативного заняття з іноземної (англійської) мови, визначено навчально-виховну значущість цих занять з англійської мови, як засобу формування іноземномовного соціокультурного досвіду студентів.

Встановлено, що метою формування мовної картини світу у студентів, які вивчають іноземну мову, є створення у їхній свідомості моделі акультурації – певної абстрактної схеми, яка спрямована на підготовку особи до успішної адаптації в умовах чужого лінгвокультурного середовища.

Ключові слова: факультативне заняття, іноземна соціокультурна компетенція, міжкультурна комунікація.

DEVELOPMENT OF FOREIGN SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS IN OPTIONAL LESSONS

N. Kostenko

The article analyzes the essence and content of the optional lesson in foreign (English) language, determines the educational significance of these classes in the English language, as a means of forming the foreign-language socio-cultural experience of students.

While planning the organization of elective foreign language the teacher should identify the main priorities such as the implementation of the organic connection between the process of obtaining formation and further development of knowledge and skills of subjects and values education process, democratic, humane, tolerant attitude to the ethnic, religious and social diversity of the modern world; the process of personal development in harmony with national tradition and painless integration into inoculture.

Keywords: optional lesson, foreign-language socio-cultural competence, intercultural communication.

В умовах світової глобальної інтеграції національні культури поглинаються в єдине комунікативне суспільство, яке передбачає зміну ціннісних орієнтирів особистості, здатної вільно і активно жити та працювати. Оскільки головна ідея сучасного розвитку суспільства – соціокультурна адаптація людини в світі, то саме через іноземні мови відбувається безпосередній чи опосередкований діалог різних культур, установа інтенсивних міжнародних контактів та міжкультурної комунікації. Однією з ознак сучасного освітнього середовища є взаємодія та взаємовплив багатьох освітніх середовищ, використання інноваційних підходів однієї країни в освітньому просторі інших країн. Але водночас основною умовою соціокультурної інтеграції є взаємозбагачення національних культур, традицій, освітньої системи при збереженні їх самотності та цілісності. Формування іноземномовної соціокультурної компетентності передбачає якісні зміни у ставленні студента до процесу навчання, усвідомленні пріоритетної ролі діалогічного спілкування в полікультурному співтоваристві, оволодінні іноземною мовою на рівні професійної успішності та життєвої необхідності. Відтак, під час навчального процесу факультативний курс носить також виховний характер, оскільки дозволяє студентам пізнати і критично оцінити свої можливості. В рамках гуманізації освіти факультативні заняття сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу студентів, створення умов для їх самореалізації та розвитку, а також дозволяють застосовувати індивідуальний підхід до кожного студента з урахуванням його здібностей. Таким чином, факультативний курс є ефективною формою освоєння англійської мови серед традиційних і інтенсивних методів навчання, заснованих на функціонально комунікативній лінгводидактичній моделі мови, і надає можливість студентам більше читати на мові, що вивчається, розвивати аудіювання завдяки спілкуванню викладача зі студентами іноземною мовою і спілкування студентів між собою на заняттях. Факультативи як нова форма навчання швидко посіли значне місце в навчально-виховному процесі і позитивно почали впливати на формування навчальних інтересів, суспільно-політичної активності студентів, сприяти розвитку їхнього творчого ставлення до науки.

Мета статті – висвітлення сутності та змісту факультативного заняття з англійської мови, як засобу формування іншомовного соціокультурного досвіду студентів.

Загальні проблеми завдання і зміст факультативних занять були у колі дослідницьких інтересів провідних спеціалістів України, Білорусії, Естонії, Молдови, Азербайджану та ін.

Зокрема, М. Кондаков, В. Монахов, А. Кінкулькін, С. Калініна та ін. відзначали, що у свій час тематика і зміст факультативів були продиктовані у значній мірі невідкладними потребами і завданнями, пов'язаними з переходом на новий зміст освіти.

Соціокультурний аспект навчання іноземних мов розглядають М. Аріян, С. Верещагін, І. Воробйова, Н. Гез, Р. Гришкова, І. Зимня, Н. Ішханян, С. Ніколаєва, Ю. Пассов, В. Редько, Н. Саєнко, В. Сафонова, П. Сисоєва, Л. Смелякова, Г. Томахін, В. Топалова, Р. Ладо та інші. Велика кількість закордонних теорій також ґрунтується на імплементації соціокультурного компоненту до змісту навчання іноземних: L. Adamson, S. Chance, E. Crais, R. Gallimore, K. Kublin, B. Prizant, R. Tharp, J. Wertsch, A. Wetherby.

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») визначені певні принципи, що сприяють розвитку освіти, надаючи їй вагомості в житті сучасної людини:

- «гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи;

- гуманітаризація освіти, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення;

- відкритість системи освіти, що пов'язана з її орієнтованістю на цілісний неподільний світ, його глобальні проблеми, усвідомлення пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими і класовими, інтеграцією у світові освітні структури ...» [3, с. 643].

Зазначені вимоги повинні ще більше акцентувати увагу педагогів-теоретиків та вчителів-практиків на вивченні шляхів, які має обрати для себе сучасна людина з метою гармонізувати своє існування в умовах усебічної політичної, соціально-економічної, освітньо-культурної глобалізації життя. Одним із таких шляхів є створення найкращих умов для виховання полікультурно орієнтованої особистості та оволодіння нею соціокультурною грамотністю, що, перш за все, відбувається під час вивчення іноземної мови.

На сучасному етапі «контекст іншомовної освіти виражає новий погляд на взаємозв'язок освіти та культури. Остання розглядається як універсальний механізм формування особистості, здатної взаємодіяти на рівноправних засадах із представниками своєї та іншої національностей, а також критично мислити й оцінювати духовне та матеріальне багатство рідної та іншомовної культури» [6]. Приділяючи пильну увагу формуванню у студентів мовленнєвої, лінгвістичної, соціолінгвістичної та стратегічної компетенцій, викладач іноземної мови бере на себе відповідальність організувати й успішно здійснити інтеграцію загальнолюдського та інокультурного компонентів у процес навчання, що, у свою чергу, стимулює розвиток соціокультурної компетенції.

Сучасний вітчизняний науковець О. Коваленко підкреслює, що соціокультурна компетенція включає «знання культурних особливостей носія мови, його традицій, норм поведінки й етикету та уміння розуміти й адекватно використовувати їх у процесі спілкування, залишаючись при цьому носієм іншої культури» [4].

Таким чином, заняття іноземної мови як провідна організаційна форма навчання має бути спрямований на врахування всіх п'яти видів комунікативної компетенції, але, на нашу думку, бажання сформувати соціокультурний досвід потребує більш креативної, творчої, пізнавальної діяльності учня, яка, по-перше, відповідає його власним інтересам; по-друге, мотивує його до самовдосконалення і саморозвитку та, по-третє, не опосередкована певними програмними вимогами й оцінкою. Реалізація саме такого підходу має відбуватись у позаурочний час – у предметному гуртку, на факультативних заняттях, семінарах, під час екскурсій тощо.

Так, на думку сучасного педагога В. Сластьоніна, «факультатив – форма організації навчання, основним завданням якої є поглиблення знань учнів старших класів з окремих предметів, розвиток їх пізнавальних інтересів і творчих здібностей...» [6]. Учений підкреслює, що факультативне заняття відкриває та разом із цим збільшує можливості для «стимулювання розумової діяльності учнів і є з'єднувальною ланкою між уроками і позакласними заняттями» [6]. Ще однією з переваг цієї форми роботи є організація «ефективного групового диференційованого навчання», під час проведення якого фіксується «спільність пізнавальних інтересів учнів, їх позитивне ставлення до вивчення даного матеріалу, пізнавальна активність» [5].

Практика викладання іноземних мов показує, що студенти з незмінним інтересом ставляться до історії, культури, мистецтва, звичаїв, традицій, укладу повсякденного життя народу, захоплення однолітків тощо.

Таким чином, для формування соціокультурної компетенції доцільно:

1. Організувати бесіди про особливості вживання маркерів соціальних стосунків, висловів народної мудрості в сучасній літературній мові та мові інших стилів, а також про реєстри мовлення, діалекти й акценти сучасної іноземної мови, що вивчається.

2. Потужне джерело соціокультурної інформації – художня й науково-публіцистична література. Практика показує, що в процесі добору автентичних джерел для читання необхідно враховувати професійний напрям студентів, сферу їхніх фахових інтересів, поетапність подачі професійної інформації з інших дисциплін. Надзвичайно дієвий фактор – опрацювання газетного дискурсу: науково-популярних статей провідних економістів світу, нобелівських лауреатів з економіки, вчених і політичних діячів. Щодо науково-популярної літератури, надзвичайно ефективним є читання (в оригіналі) статей у провідних міжнародних інтернет-газетах і публікацій науково-практичних конференцій, реферування статей, виконання ІНДЗ з використанням опрацьованих іншомовних науково-популярних джерел [1].

3. Аудіювання матеріалів (автентичних і методично адаптованих), що ілюструють вживання в мовленні маркерів соціальних стосунків, виразів народної мудрості, відмінності реєстрів мовлення, мовні й мовленнєві особливості діалектів і акцентів сучасної іноземної мови, що вивчається.

4. Виконання спеціальних вправ, а саме: рецептивних; рецептивно-продуктивних; продуктивних типів, які містять тестові завдання (на заповнення пропусків, перехресні, множинного та альтернативного вибору, на структурування), а також рольові ігри, вправи на ідентифікацію, диференціацію, трансформацію, підстановку, реплікування, складання понад-фразових єдностей [2].

5. Проведення нетрадиційних типів занять, як-то: заняття-лекція, заняття зі спеціальними фрагментами, мета яких – формування того або іншого компонента соціокультурної компетентності, заняття-рольова гра тощо.

6. Застосування спеціальних допоміжних засобів навчання, а саме: фонограма, відеограма, відеофонограма, інтернет-ресурси, автентичні документи, креативна наочність, картки для самостійної / парної / індивідуальної / групової роботи.

7. Проектна робота з іноземної мови та / або її елементи, наприклад: самостійний пошук і добір матеріалів про певний мовний або мовленнєвий феномен, випуск стінгазети або комп'ютерного журналу, написання статей / рефератів / доповідей [4].

Плануючи організацію факультативу з іноземної мови, викладач повинен визначити такі лейтмотиви (пріоритети) під час його проведення: по-перше, це здійснення органічного зв'язку між процесом отримання, формування та подальшого розвитку знань, умінь і навичок з навчального предмету і процесом виховання ціннісного, демократичного, гуманного, толерантного ставлення до етнічного, релігійного та соціального різноманіття сучасного світу; процес розвитку особистості в гармонії з національною традицією та безболісну інтеграцію до інокультури. Зазначимо, що поєднання цих пріоритетів демонструє взаємозв'язок практичної, освітньої, виховної та розвивальної цілей, реалізація яких є обов'язковою для викладання та вивчення іноземної мови як на уроці, так і в позакласній діяльності.

Розглядаючи кожну з названих цілей, можна виокремити певні пріоритети, що керують рівнем сформованості полікультурної обізнаності, тобто соціокультурної компетенції. Так, практична мета факультативного курсу з іноземної мови, підпорядковуючись сучасній міжкультурній глобалізації, повинна бути спрямована на оволодіння учнями правилами мовленнєвої поведінки громадян країни, мова якої вивчається; освітня мета здійснює залучення особистості до діалогу національного з інокультурою та загальнолюдським, формує шанобливе ставлення до іноземної мови як до засобу розуміння мовленнєвих, культурних, освітніх, етнічно-релігійних, соціально-політичних, історичних реалій англійських країн; розвивальна мета, беручи до уваги розвиток розумових здібностей учня, його вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати та робити висновок, водночас відповідає за розширення світогляду особистості, формування здорового світобачення, що дає можливість інтегруватися до сучасного світового культурного товариства та діяти в ньому; домінантою виховної мети є культивування позитивного та шанобливого ставлення до представників іншої національної культури [1].

На думку вітчизняного науковця Н. Резник, «людина сприймає цей світ, учиться в ньому й розуміти явища навколишньої дійсності через модель, створену за допомогою рідної мови. Вивчення іноземних мов розширює цю модель за рахунок сприйняття нового. Кожна засвоєна іноземна мова розширює культурні знання людини, даючи їй можливість ставати повноправним членом полікультурного суспільства» [5]. Так, ставлячи собі за мету «організувати міжкультурне навчання», викладач іноземної мови повинен ґрунтовно вивчити та проаналізувати основні параметри цього процесу, закони, за якими відбувається міжкультурна комунікація. Дослідниця вважає, що на уроках іноземної мови великого значення набуває активізація наступних 5 аспектів: лінгвістичного (учні вивчають лексичні одиниці, мовленнєві кліше, ідіоматичні структури, набувають уміння співвідносити властивості іншомовного спілкування з нормами та дійсними зворотами рідної мови); прагматичного (діти вчать моделювати свою поведінку залежно від конкретної ситуації); естетичного (формується уявлення про красиве та жахливе в інокультурі); етичного (знайомство

з духовними цінностями та нормами моралі); елітного (вивчення історії, літератури, культури представників іншої етнічної групи) [5]. Резюмуючи представлену вище позицію, підкреслимо, що найбільшої ефективності ці п'ять важелів можуть набути під час позанавчальної роботи з іноземної мови.

Розвиток комунікативної компетенції залежить від соціокультурних і соціолінгвістичних знань, умінь і навичок, які забезпечують входження особистості в інший соціум і сприяють її соціалізації в іншому суспільстві»; аргументують доцільність організації факультативу з англійської мови, оскільки саме в таких умовах відбувається поглиблення та систематизація знань учнів, з одного боку, фонетичного, лексичного, граматичного матеріалу, а з іншого – обізнаності учнів щодо суспільно-політичної, культурної й освітньої сфери життя представників іншого етнічного простору [4].

На факультативному занятті з англійської мови можуть бути ефективно використані методи як традиційного, так й інноваційного, активного навчання. Викладач має право варіювати їх залежно від вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також від тематики матеріалу, який ними вивчається.

Під час проведення факультативного заняття з англійської мови, спрямованого на формування соціокультурного досвіду та полікультурної обізнаності, варто використовувати таку форму організації діяльності студентів, як кооперативне навчання (cooperative learning). Така методико-педагогічна тенденція з'являється в американській педагогіці у другій половині XX ст., коли в теоретичних дослідженнях і практичному досвіді школи США ідея полікультурної освіти набула перспективи розвитку. Вивчаючи кооперативне навчання, аналізуючи його переваги, науковці підкреслюють, що саме за таких умов учитель може досягти розвитку довірливих, товариських стосунків і підвищити академічну успішність учнів [1]. Так, О. Гаганова відзначає: «Ключовими моментами при кооперативному навчанні є позитивна взаємозалежність та індивідуальна відповідальність, при цьому слід дотримуватися двох умов: 1) необхідні спільні завдання, які будуть мотивувати виникнення взаємодопомоги всередині групи; 2) учні повинні усвідомлювати індивідуальну відповідальність: успіх групи залежить від успіху кожного зокрема» [1]. Схиляючись до впровадження кооперативного навчання на факультативному занятті з англійської мови, вчитель культивує в учнів бажання співпрацювати та допомагати один одному, зацікавленість у перевазі всієї групи, почуття колективізму тощо. Під час вивчення тем факультативу та їхнього закріплення вчителю у нагоді можуть стати такі види кооперативного навчання як командно-ігровий турнір (Teams Games Tournament), джигсо (Jigsaw), групове дослідження (Group Investigation), колективне читання (Cooperative Integrated Reading).

Так, аналізуючи освітній та навчальний потенціал командно-ігрового турніру, зазначимо, що після представлення вчителем нової теми учні починають працювати в гетерогенних командах (студентський склад факультативу поділяється на групи за етнічною, статевою приналежністю, а також за рівнем загальної сформованості знань); допомагаючи один одному, вони проводять дослідницьку роботу з теми, поглиблюють знання. З періодичністю раз на тиждень викладач має провести контроль знань та оцінити їх, тобто проводиться так званий перевірочний турнір, під час якого змагаються команди.

Безперечно ефективною для формування соціокультурної компетенції на факультативному занятті з англійської мови є організація зустрічі-бесіди з представником інокультури. Цілком зрозуміло, що не завжди можливо, а іноді й зовсім нереально запросити на зустріч зі студентами представника іншої культурної традиції, іншого менталітету та світосприйняття. У цьому разі викладач запрошує свого колегу або людину, яка, не маючи ніякого відношення до професії педагога чи вихователя, має великий досвід спілкування з представниками іншої етнічної групи або талант перевтілюватись у героя та продемонструвати свої академічні знання як реальний практичний доробок. На початку такого заняття варто зробити міні-вступ, вводячи студентів у курс справи, окреслюючи проблему, мету та завдання заняття, наголошує на тому, що подальше вивчення теми неможливе без інформації, якою може поділитися запрошений. Людина, яка виконує роль гостя-іноземця, може використовувати елемент драматизації у своїй поведінці, міміці, жестах, манері одягатися, для того щоб надати атмосфері більшої реальності. Подібна зустріч підштовхує слухачів демонструвати активність у спілкуванні, стимулює, хоча й опосередкований, але діалог культур, формуючи при цьому соціокультурну грамотність та полікультурну поінформованість [6].

Отже, проблема формування соціокультурної компетенції в позанавчальній діяльності є актуальним напрямом як у сфері освіти й виховання підростаючого покоління, так і у сфері технології організації цього процесу під час вивчення іноземної мови. Саме на факультативному занятті з іноземної мови, яке відповідає всім вимогам щодо його планування, організації та проведення, вчитель, доклавши зусиль, може очікувати на стрімкий розвиток у студентів комунікативного потенціалу, осмисленого прагнення вступити у спілкування з представниками інокультури, під час якого виявляються толерантність, чуйність, доброзичливість, повага, партнерство тощо.

Таким чином, вивчення іноземної мови повинно відображати якомога точніше соціальні, економічні й культурні реалії країни мови, що вивчається, і, відповідно, забезпечить формування соціокультурної

складової комунікативної компетентності. Метою формування мовної картини світу у студентів, які вивчають іноземну мову, є створення у їхній свідомості моделі акультурації – певної абстрактної схеми, яка спрямована на підготовку особи до успішної адаптації в умовах чужого лінгвокультурного середовища.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні способів ефективного залучення носіїв мови до процесу формування соціокультурної компетенції студентів.

Література

1. Гаганова О. К. Поликультурное образование в системе общего школьного образования США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. К. Гаганова. – М., 2003. – 149 с.
2. Гришкова Р.О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: Монографія / Р.О. Гришкова. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 424 с.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») // Історія української школи і педагогіки: [хрестоматія] / [упоряд. О.О. Любар]; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2003. – С. 641-666.
4. Коваленко О. Щоб язык міг довести до Києва, і до Лондона, і до Парижа ... /О. Коваленко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2008. – # 3. – С. 28-34.
5. Мрачковська М.М. Місце та роль міжкультурної комунікації в системі сучасної освіти / М.М. Мрачковська // Матеріали 18 міжнар. наук.-практ. конф. «Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: інноваційний розвиток освітніх систем» (Луганск, 3-5 жовтня 2007 р.) / М-во освіти і науки України, АПН України, Міжнар. акад. наук пед. освіти, ЛНПУ імені Тараса Шевченка. – Частина 2. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – С. 205-210.
6. Редько В. Відхинути вікно в інший світ / В.В. Редько // Іноземні мови в навчальних закладах.– 2008.– №1.– С. 22-26.

References

1. Hahanova O.K. Polykulturnoe obrazovanye v systeme obshcheho shkolnoho obrazovanyia SShA: Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. – M., 2003. – 149
2. Hryshkova R.O. Formuvannia inshomovnoi sotsiokulturnoi kompetentsii studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei: Monohrafiia. – Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 2007. – 424 s.
3. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina KhKhI stolittia») // Istorii ukrainskoi shkoly i pedahohiky: [khrestomatii] / [uporiad. O.O. Liubar]; za red. V.H. Kremenia. – K. : Znannia, KOO, 2003. – S. 641-666.
4. Kovalenko O. Shchob yazyk mih dovesty do Kyieva, i do Londona, i do Paryzha ... // Inozemni movy v navchalnykh zakladakh. – 2008. – № 3. – S. 28-34.
5. Mrachkovska M.M. Mistse ta rol mizhkulturnoi komunikatsii v systemi suchasnoi osvity // Materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Tsinnisni priorytety osvity u KhKhI stolitti: innovatsiinyi rozvytok osvitnikh system» (Luhansk, 3-5 zhovtnia 2007 r.) / M-vo osvity i nauky Ukrainy, APN Ukrainy, Mizhnar. akad. nauk ped. osvity, LNPU imeni Tarasa Shevchenka. – Chastyna 2. – Luhansk: Alma-mater, 2007. – S. 205-210.
6. Redko V. Vidchynuty vikno v inshyi svit // Inozemni movy v navchalnykh zakladakh. – 2008. – № 1. – S. 22-26.

УДК 796.051:342

ДУХОВНІСТЬ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПОРТСМЕНА

Л. В. Зінченко

orcid.org/0000-0001-7927-3535

О. С Пономарьов

orcid.org/0000-0003-4698-2620

Розглянуто необхідність духовного виховання спортсмена. Показано роль виховання у формуванні й розвитку його духовного світу і культури. Розкрито значення духовності як важливого джерела особистої відповідальності спортсмена. Визначено цілі, види й напрями відповідальності як у спортивній діяльності, так і за її межами, у тому числі по завершенні спортивної кар'єри.

Ключові слова: спортсмен, виховання, навчально-тренувальний процес, духовність, духовний світ, відповідальність, спортивна діяльність, культура.

SPIRITUALITY AND RESPONSIBILITY OF A SPORTSMAN

L. Zinchenko, O. Ponomaryov

The article considers the necessity of sportsman spiritual education. Shown the role of this education in the formation and development of his spiritual world and culture. Revealed the significance of spirituality as an important source of personal responsibility of the sportsman. Defined goals, types and directions of responsibility both in sporting activities, and beyond its limits, including at the end of a sports career.

The insufficiently solved aspects of the problem lie in the plane of the systematic approach to the organization of the purposeful formation of the spirituality of the sportsman, the development of his spiritual world and the implantation of a responsible attitude towards himself, the teachers and trainers, teammates and rivals. It seems also insufficiently studied the issue of developing these qualities in the general context of the formation of a humanistic system of life goals and values and understanding of his mission, purpose and meaning about his life. In other words, requires a more in-depth study and the problem of the formation of sportsman's outlook as a fully developed person.

The notion of spirituality is associated with the phenomenon of responsibility, which carries is important meaning to the load in pedagogy, including sports.

The degree of development of the spiritual world, culture, morals and responsibility of the sportsman is particularly clearly manifested in the relationship with his comrades in the team sports. Here, his individual responsibility is formed under the essential influence of the sense of team responsibility and becomes a kind of manifestation.

The sportsman's responsibility is closely linked with his moral principles and beliefs, with his vital values.

In this regard, it is necessary to understand the existence of certain differences in the nature of the responsibility of the sportsman in individual and in team sports. Therefore, in individual views, he answers in the first mainly for himself and for the results of his own performance in the competitions. In conditions of team struggle, responsibility arises not only for individual actions, but also for the nature of the sportsman's interaction with other members of the team, and even for the moral state of the team and the psychological climate in it.

Keywords: sportsman, upbringing, training process, spirituality, spiritual world, responsibility, sports activity, culture.

Усе більш широкий розвиток фізичної культури й комерціалізація спорту несуть у собі як безсумнівні позитиви, так і певні негативи. Прагнення спортсмена будь що перемагати, не зважаючи ні на етичні норми, ні на можливість нанесення шкоди здоров'ю суперників та навіть самому собі, вимагає серйозного аналізу тих психолого-педагогічних проблем, які пов'язані з духовно-моральним вихованням та особистісним розвитком спортсмена. Сьогодні постать спортсмена стає одним із надзвичайно популярних і авторитетних особистостей. Його вплив на людей, першочергово на молодь, має бути спрямованим на прищеплення їй гуманістичних цінностей, на формування в кожній молодій людині глибокого розуміння своєї особистої відповідальності не просто за свої дії та їхні наслідки, а за долю країни загалом. А для цього сам спортсмен повинен виступати не тільки як своєрідний герой, переможець, але, беззаперечно, як духовно багата, культурно та інтелектуально розвинена авторитетна особистість й справжній лідер.